

Clive Bradley

Publishers Association, UK

A szerzői jog: a kiadó és a használó viszonya, avagy ki áll följebb a folyóban*

Az elektronikus publikálás egyre inkább polgárjogot nyer az ismeretek átadásának módszerei között. A hagyományos publikálás évszázadok óta kialakult jó-rossz szerzői jogi-másolási-engedélyezési-nem engedélyezési mechanizmusa nem vagy nem jól működik a modern módszerek esetében. Mit kell tennünk? Hogyan alakítsuk, formáljuk a régit? Vagy teljesen új jogi megoldásokat vezessünk be? Ezekre a nem könnyű kérdésekre próbál válaszokat találni a szerző.

A multimédia publikálás, s általában az elektronikus publikálás szerzői jogi problémájának legfontosabb, s ezért legnehezebb részére szeretném irányítani a figyelmet, mégpedig a kiadó, az információ rendelkezésre bocsátója, és az olvasó, az információ használója közötti viszonyra.

Nyilvánvaló, hogy az új médiumok új problémákat támasztanak az ismeretanyag előállítója (a szerző) és a kiadó között; úgy vélem azonban, hogy mindezeket rendezni lehet – s rendeződnek is – a szokásos kereskedelmi eljárások és tárgyalások során két olyan fél között, akik egyaránt egyezségekre töreksenek a jog átengedésének szokásos határai között. Ám a használóhoz fűződő viszony egészen más dolog. Gyakran nincs közvetlen szerződéses kapcsolat egy elektronikus kiadói terméket használó személy és a kiadó között. A használó gyakran egy harmadik fél lesz, valaki, aki az adatbázist a könyvtárban, a hivatalban vagy kutatóintézetben használja, a felelős személy szorosabb-lazább felügyelete mellett, de aki maga nem ismeri a hozzáférés engedélyezéséhez szabott feltételeket. A használat odahaza vagy az irodában történhet, távol minden szankció hatáskörétől, ami meggátolhatná, hogy jogosulatlanul hozzáférjen az elektronikus termékhez, vagy másolatokat készítsen róla, megszegve a használatot engedélyező alkalmazás feltételeit. Ilyen körülmények között hogyan biztosíthatjuk, hogy a használó tartsa magát azokhoz a feltételekhez, amelyekkel a terméket rendelkezésre bocsátották, hogy a kiadó beruházása megtérüljön, ami egy jó minőségű termék piacra hozatalának elsődleges feltétele.

A fénymásolás még problematikusabbá vált

Az elektronikus publikálás valójában felnagyítva tárja eléink a fénymásolás problémáját. A fénymásolását, amely a használók értékes, de kisebb fontosságú segédeszközeként indult, ám az évek során a szerzői joggal (copyright) védett művek újabb, nagymérvű kizsákmányolásához vezetett – különösen az iskolákban, a felsőoktatásban, a kutató- és különféle szakmai intézetekben használt tankönyvek, és a kutatáshoz szükséges dokumentumok esetében. Ez szükségessé tette, hogy a szerzői jog kezelésére kollektív rendszereket vezessenek be – különösen az oktatásban – az ilyen jellegű felhasználás esetére, amit más módon nem lehetett ellenőrizni; ez újabb, még gondosabban kimunkált kontrollrendszerekhez vezetett, jobban építve a kutatási célú másolás egyéni ellenőrzésére. Az elektronikus publikálással ennek szükségessége még intenzívebbé vált. A szerzői joggal védett művel használatának elterjedt és értékhorozó formájával állunk szemben, amely ellenőrzési mechanizmusok bevezetését kívánja meg, s fizetést azért a használatért, amely a felhasznált anyag értékéből származó bevételt eredményez. A bevétel a felhasznált anyag értékétől, a használat gyakoriságától és mértékétől, valamint céljától függ. Ezért az újrapublikálást szolgáló reprodukció szigorúbb ellenőrzést és magasabb térítési díjakat kíván meg, mint a saját használatra korlátozódó hozzáférés. S éppen a publikálás formája teszi sokkal nehezebbé az ellenőrzést. Az elektronikus publikálásnak az az értelme, hogy akár címre kézbesítve (pl. CD-ROM-on), akár online módon a használó munkahelyére juttassa az anyagot, s

* A 46. frankfurti könyvvásáron (1994. október 5–7.) *Copyright – the publisher/user relationship: „downstream” protection* címmel elhangzott előadás alapján.

pontosan azt az információt tegye számára hozzáférhetővé, amelyre igényt tart, a vonatkozó anyag elektronikus úton rendelkezésre bocsátott teljes kritikus tömegében folytatott keresés nyomán. Ilyen körülmények között a szerzői jog elfogadott kivételei – mint például a méltányos eljárás (fair deal), a jóhiszemű használat (fair use) vagy a „nem lényeges részek” korlátlan használata – éppen azokkal a lehetőségekkel kerülnek összeütközésbe, amelyeket az elektronikus publikálás kínál. A hálózatok és az információs szuper-autópályák alakulása a problémát tovább bonyolítja: ami a hálózat bármely részében hozzáférhető, hozzáférhetővé válik minden részében, hacsak nem vezetnek be alkalmas ellenőrzési mechanizmusokat. Az ilyen ellenőrzési rendszerek azonban lényegükből következően nehezen alkalmazhatók az otthoni használat esetén, és az egyéni használók PC-in vagy laptopjain.

Egyre jobban elismerik a copyright fontosságát

Néhány évvel ezelőtt még az elektronikus publikálást mint előnyös publikációs eljárást ösztönözni kívánó illetékesek a kiadók védelmi eszközeinek tekintették a copyrightkérdést, mint ami a hagyományos, könyvszerű vagy más papíralapú publikációs tevékenységüket oltalmazza. A copyrightot egyszerűen korlátozó mechanizmusnak látták, amely az információk jogosult használóit megakadályozza abban, hogy az új módszereket alkalmazzák információs forrásaik tökéletesítésére. Ezt az álláspontot csak erősítette, hogy a korábbi sikeres kiadói vállalkozások nem nagyon függtek a copyright erős védelmétől; például a nagy pénzügyi adatbázisok – amelyek iránt először jelentkezett a piac érdeklődése – frissen szolgáltatják a naprakész információt. A régi információknak nem volt értéke, így egy adatbázis lemásolásának a lehetőségét – legalábbis a hálózatok előtti időkben – és az információ újrahasznosítását gyakorlatilag nem vették számításba. Ez a helyzet teljesen megváltozott, ahogy kifejlesztettük a nagy archiválási, kutatási és referenz információs adatbázisokat, a multimédiás termékeket, az elektronikus hozzáférést az audiovizuális dokumentumokhoz, és más hasonló információs forrásokat. Most mindezeket bárki lehívhatja és beépítheti helyi adatbázisaiba, kénye-kedve szerint reprodukálhatja őket annak a kontrollja nélkül, aki előállította és piacra vitte ezeket az anyagokat. Amit jelentéktelen ügynek tekintettek – legalábbis azok, akik nem néztek előre –, nagy problémává vált.

Szerencsére mindkét legutóbbi hivatalos jelentés, amely ezzel a problémával foglalkozott, hatá-

rozottan elismerte, hogy a beruházások illő megtérülését biztosító, hatásos copyrightrendszerek nemcsak azért lényegesek, hogy az előállítók bevételeihez jussanak, hanem hogy indokoltak legyenek a beruházások, amelyek az elektronikus publikálás egészének és a szuper-autópályás környezetnek a kibontakoztatásához szükségesek. Az Európai Unió szuper-autópályáiról szóló *Bangemann*-jelentés és az USA-ban a szellemi tulajdonnak az országos és globális információs infrastruktúrában betöltött helyével foglalkozó *Lehmann*-jelentés egyaránt előre sorolta a tennivalók között a copyright hatékony működtetését a beruházások ösztönzésének és a beruházások megtérülésének biztosítása érdekében.

A copyrightviszony: áramlás felülről lefelé

A feladat tehát az, hogy olyan copyrightkezelő rendszereket tervezzünk, amelyek a probléma természetének tudomásulvételén alapulnak: az információhoz milliányi különféle helyről, többnyire a magánszférából férnek hozzá, milliányi kis csomagban használják őket. Önmagában minden igénybevétel viszonylag csekély mértékű, de összességük azt az információs forradalmat eredményezi, amellyel farkasszemet nézünk.

Hosszú távon viszonylag könnyű elképzelni, hogyan kell majd az információellátásért fizetni. Azt hiszem, egy amerikai Baby Bell telefontársaság elnöke mondta, nem érti, mi a probléma, hiszen a telefontársaságok picit tranzakciók millióit regisztrálják, s ennek alapján küldik ki a számlákat fogyasztóiknak. Távolilag az a mechanizmus, amelyet az információhoz való hozzájutásra alkalmaznak, egyben regisztrálni fog minden használatot, s megadja az információhasználatért kiállított számlákhoz szükséges adatokat. A kiadó pedig a termékbe építi be a termék számítógéppel olvasható jellemző jegyeit és a hozzáférés árát abból a célból, hogy átvihessék az egyik adatbázisból egy másikba. A használó piaci árat fog fizetni az információért, amelyet használt, vagyis annyit, amennyit a használó hajlandó fizetni az adott információ mennyiségért megszabott ár gyanánt.

Már ma megvannak egy ilyen rendszer műszaki feltételei. De hogyan vezethetjük be egy olyan piaccal szemben, amely nem óhajtja az ilyen ellenőrzési mechanizmusokat, és ha megteheti, gyakran elkerüli a fizetést. Éppen úgy, ahogyan az emberek megtakarítják a fénymásolás díját, valahányszor úgy gondolják, megúszhatják a kifizetését. A mi feladatunk, hogy olyan engedélyezési rendszereket dolgozzunk ki, amelyek működőképeseek még ilyen környezetben is, amelyekkel a

használók hajlandók együttműködni saját eredményességük érdekében, s amelyek nem adják fel a menedzsment alapelveit azzal, hogy túl szigorúak, vagy túl engedékenyek.

A használat ellenőrzésének három fő módja

A probléma megoldásának három fő módszere lehetséges: 1. *jogi* rendezés, amely a hozzáférés feltételeit igyekszik szabályozni, 2. a beszerző egyesületek (collecting societies) által működtetett olyan *kollektív* rendszerek, mint pl. a fénymásolásnál, 3. *egyedi* engedélyezés, mint például a szoftveralkalmazások terén elterjedt csökkentett kiserelésű (shrink wrap) használati engedélyek, vagy az online adatbázisokhoz való hozzáférésre bevezetett bonyolultabb ellenőrzési rendszerek.

Természetesen a nehézségek teljes mértékben elkerülhetők, ha a kiadó kész az elektronikus terméket átalányösszegért eladni, mint ahogy a fogyasztói piacra vitt multimédia CD-ROM-termékek esetében rendszerint megteszi. Ilyenkor a fogyasztó, miután kifizette a termék árát, gyakorlatilag korlátozás nélkül használhatja mindaddig, amíg nem kísérel meg lemásolni vagy sokszorosítani más használók számára, vagy az információt az eladás céljával újrapublikálni. Az átalányár azonban nem alkalmazható sok mai információs termék esetében, amilyen például egy terjedelmes adatbázis, amely a tudomány egy bizonyos területéről tartalmazza a releváns anyag kritikus tömegét, vagy egy folyamatosan naprakészen tartott adatbázis, amelynek a legutolsó, nem pedig valamely korábbi, elavult verziójához kíván hozzáférni a használó. Ilyen esetekben mind az előállító, mind a használó olyan rendszert akar üzemeltetni, amely az adatbázis tényleges használatához és az információhoz való hozzájutás egyéni értékéhez van szabva. Ez a szerzői jog kezelésének bonyolultabb mechanizmusát feltételezi, amelyben együttműködik az előállító, az előállító által megbízott terjesztő és a használó.

A hozzáférés jogi szabályozásának korlátai

Ebben az összefüggésben kevés hely jut a jogi rendszereknek. Természetesen a szerzői jogi törvények lényegesek azoknak a kereteknek a megteremtéséhez, amelyek között a licencrendszerek működhetnek. Sőt továbbmegyünk: mivel az elektronikus információs forradalom megbontotta az egyensúlyt a jogosulatlan használó javára, életbevágó, hogy a jogalkotók aktívan fellépjenek a co-

pyright érvényesítése érdekében. Például követeljük meg a hálózatoktól és szuper-autópályáktól, hogy az információ előállítói nyilatkozatot adjanak arról, terheli-e vagy sem szerzői jog a hálózaton keresztül eladásra kínált információt. Ahogy fentebb már javasoltam, itt nem játszhatnak hasznos szerepet olyan kivételek, mint a fair deal, a másolásra vonatkozó oktatási és könyvtári előjogok vagy általános szabályok, melyek szerint nem számít jogsértésnek egy lényegtelen részhez való hozzáférés. Az elektronikus publikálásban a médium kínálja pontosan ezeket a lehetőségeket, s nyilvánvalóan döntő fontosságú, hogy a tételes jog ne ássa alá azokat a használati engedélyeket, amelyek felhatalmazást adhatnak az elektronikus információs termékek alapvető hasznosítási formáira.

Elismerem, hogy ezt az alapvető követelményt a könyvtárosok nehezen fogadják el, hiszen ők alapfeladatuknak használóik ingyenes információellátását tekintik. Remélem azonban, hogy rövid megfontolás után belátják, mennyire ellehetetlenül az információ előállítójának a feladata, ha jogosítványait jogszabályban rögzített kivételek ássák alá, pontosan ugyanazokat a felhatalmazásokat biztosítva, amelyeket egyébként a licenccserződés adna meg. Valóban azt gondolom, hogy a könyvtáros szerepe ebben az összefüggésben egyre inkább az, hogy segíti a használókat a bonyolult elektronikus publikálási rendszereken keresztül hozzájutni a kívánt információhoz. Ennek során az információ előállítója megbízásából kezeli a licenct, beszedve a copyrightért járó jogdíjakat, és a könyvtár saját költségeiért járó térítést, így töltve be egy elismerést érdemlő menedzselési, kulturális és piaci funkciót.

Az egyéni engedélyezési eljárás és korlátai

A lehetséges ellenőrzési mechanizmusok választékának másik végén az egyedi engedélyezésekre való teljes hagyatkozás áll. Itt az előállító a termék adásvételi szerződésében rögzíti, hogy a vevő, illetve a vevő saját köre milyen feltételekkel használhatja a terméket, s milyen elszámolás alapján kell fizetnie a használatért. Azt mondhatnám, ezt az eljárást kell előnyben részesíteni – vagy a számítógépes terminológiával élve –, ez legyen az alapértelmezési rendszer (default system), mivel ez felel meg teljesen a piaci viszonyoknak. Nyilván vannak korlátai is: ezek a rendszerek messzemenően építenek a használó tisztességére, amely esetleg még a legtekintélyesebb intézményekben is hiánycikk. Túlságosan bürokratikusak lehetnek, mert – legalábbis mielőtt még a

technológiába épülnének be – nem túl gyakorlatias nyilvántartási és térítési módszereket kívánnak meg, amelyek külön terhet jelentenek a használó számára. Ugyanakkor teljesen megfelelőek akkor, ha a használó újra akarja publikálni az információt, például a saját adatbázisába a továbbterjesztés céljával építi be akár eladásra, akár egy meghatározott kör számára.

Vannak más problémák is ezekkel az egyedi engedélyezésekkel. Ha minden egyes információs termékhez más és más, a feltételek sokaságát tartalmazó engedélyezés járul (s egy licencszerződés meglehetősen komplex dokumentum, amely kiterjed a művekre, az időtartamra, a területre, az engedélyezett hozzáférési módokra és az újrahasznosításra, a nyilvántartási és fizetési kötelezettségre, s még egy sor egyéb feltételre), ha minden licenc más, vagy másképpen szabhatja meg az egyes feltételeket, a licenc tulajdonosa nehezen tudja biztosítani a gyakorlatban, hogy minden esetben pontosan betartsák a feltételeket. Ezért valószínűleg szabványosított licencformákat kell bevezetnünk, hogy a rutinfeltételek többségét egyszerűen a szabványra való utalással állapíthassuk meg, és a licencet eladó pusztán a fő változókat (különösen a térítési díjakat) szabja meg szembe-tűnő módon a terméken.

A kollektív engedélyezés

Milyen szerepet kell játszaniuk a licenceket vásárló vállalkozásoknak, társaságoknak (collecting societies) ezen a komplex területen?

Jelenleg nagy a tülekedés a jobb pozíciókért a copyrightban érdekelt szerzők, kiadók, licencvállalkozások és használók (például könyvtárak) között a helyre szülő engedélyek (site licence) megszerzéséért. Egészen természetes, hogy piacról lévén szó, az ellenőrzésért és a területért folyó verseny gyakran erős indulatokat kelt. Ahogy az várható volt, a licenctársaságok úgy tekintik magukat, mint amelyeknek nagy szerepük van az elektronikus művek és a nyomtatott művek elektronikus előállított másolatainak a licencelésében. A kiadók szerint viszont, amelyek minden kollektív licencre úgy tekintenek, mint ami jogos közvetlen terjesztésük helyébe lép, a licencvállalkozások túlságosan lazán szabják meg a hozzáférés feltételeit, a szabott árakat egyedi árakkal helyettesítik, könnyen engednek a potenciális licencvásárlók zúgolódásának, hogy a térítési díjak túl nagyok, és a megkívánt nyilvántartás túl bonyolult. Mindezt erősíti az a sajnálatos tény, hogy a copyright megszegői gyakran megússzák az illegális másolást, akik a licenc megvásárlását inkább a copyright tulajdonosának tett engedménynek tekintik, semmint egy megbecsülendő lehetőségnek legálisan hozzáférni

a copyrighttal védett, publikált művekhez. A licenctársaságokról az a vélemény alakult ki, hogy forgalmukat és befolyásukat túlságosan is a kiadók elsődleges eladásai rovására akarják növelni.

A publikációs területen erősen dolgozunk azon, hogy a licenctársaságok lényeges és értékes szerepét, és a kiadók saját eladásait ésszerűen szabályozzuk. Mindenekelőtt azt akarjuk, hogy a licenctársaságok, s más információs szolgáltatók, mint például a kereskedelmi vagy könyvtári dokumentumellátó szolgáltatások a kiadóknak saját eladásaihoz mérhető díjakat térítsenek, s ne váljanak a hozzáférés túl olcsó vagy túl engedékeny forrásává, amelyek ellehetetlenítik az ellátás egymással versenyző csatornáit. Ezért ha a kiadó arra számít, hogy egy folyóiratcikk eladásából 10 dolláros nettó profitja lesz, vagy a másolás engedélyezéséért 10 dollárt kér, akkor a licenctársaságnak vagy a dokumentumellátó szolgáltatóknak ezzel egyenértékű összeget kell szerzői jogdíjként fizetnie. Így teremthető meg az azonos játékszabályokkal működő piac, amelyet nem torzítanak el az ellátás különböző csatornáinak eltérő feltételei, kivéve talán azokat az eseteket, amelyeket a nagyobb hatékonyság vagy a jobb marketing indokol.

Hasonlóképpen azt akarjuk, hogy amennyire csak lehetséges, a kiadók maguk állapíthassák meg az egyedi térítéseket a különféle művek használatáért vagy másolásáért, értéküktől és a piaci kereslettől függően. Ha nem így történik – például a licenctársaság túlságosan ragaszkodik ahhoz, hogy egy átfogó licenc alá eső minden műnek ugyanaz legyen a térítési díja –, a túlságosan durva kollektív rendszer aláássa a minőségre való törekvést, a piac igényeinek a kielégítését. A kollektív engedélyeknek meg kell követelniük az engedélyezőktől, hogy megfelelő nyilvántartást vagy elszámolást vezessenek arról, amit lemásoltak, hogy ésszerűen számba lehessen venni a licenc alapján esedékes kifizetéseket, az igénybe vett művek jellegét, a használat mértékét stb.

Azon vagyunk, hogy ezek a követelmények ne legyenek túlzottan bonyolultak vagy nehezen alkalmazhatók, de számos közülük a copyright alapelveiből következik, amelyek lényegesek a copyright jövőbeli sorsa szempontjából. Némely esetben, különösen az elektronikus termékek iskolai használatát tekintve, lehet, hogy módosítanunk kell ezeket a követelményeket a piaci igényeknek megfelelően (ahogy a fénymásolás esetében is tettük), de közülük néhány – különösen a méltányos, piaci árak követelménye, és a használat mérésének megfelelő módszere – alapvető jelentőségű az egész rendszer hatékony működése érdekében.

A használók közül sokan úgy érezhetik, hogy mindez nagyon szép elméletben, de a gyakorlatban túlzás, ami meghaladja a használó készségét

és anyagi korlátait. Talán; ám a kollektív engedélyek által kínált lehetőség, vagyis hogy viszonylag egyszerű feltételekkel férhető hozzá az elektronikus vagy nyomtatott művek hatalmas tárháza, önmagában is óriási kincs, ami nagyon is megéri azt az adminisztrációt, amit a könyvtáros természetesen vesz például a kölcsönzések nyilvántartása terén.

Egyedi feltételek és közös adminisztráció

Éppen a fentiek miatt gyors ütemben fejlesztünk ki olyan rendszereket, amelyek kombinálják a copyright kollektív licencelését és adminisztrációját a kiadók által megszabott egyedi feltételekkel. Talán a legfejlettebb ezek közül az angliai CLARCS rendszer (Copyright Licensing Agency Rapid Clearance Service), amely egyelőre a fénymásolás terén működik, de alkalmazható az elektronikus kiadványokra és az elektromásolásra is. Ez lehetővé teszi a CLA (Copyright Licensing Agency) licenceivel rendelkezőknek, hogy telefonon, faxon vagy elektromos úton forduljanak egy központi adatbázishoz, amely a hozzáféréshez és másoláshoz egyedi kiadói feltételeket is szab azokon túlmenően, mint amiket az általános licencként állapítanak meg. Végül is ez a rendszer a licenc igénybevevőjének a tisztességén múlik, de ugyanakkor egyesíti a mindent egy helyen kínáló bolt egyszerű koncepcióját (a használók egyetlen helyre küldhetik kéréseiket) az egyedi licencelés követelményeivel, vagyis a kiadó által piacra hozott különféle termékek különböző értéktartalmának érvényesítésével. Az Európai Közösség által egy sok érdekeltséget felölelő konzorcium keretében kifejlesztett CITED hasonló rendszereket tartalmaz, és hasonló rendszerek működnek az USA-ban és másutt is.

A legújabb médiumok

Hogyan viszonyulnak ezek az ellenőrzési rendszerek a multimédiumokhoz és a ma információs szuper-autópályáihoz? A multimédia szinte túlságosan is komplex termék ahhoz, hogy kísérletet tegyünk e kérdés megválaszolására. Annyit talán mondhatunk, hogy ha egy multimédia termék olyan információt hordoz, amely a fentiekben leírt módon férhető hozzá, kereshető és kerül közhasználatba, valószínűleg ilyesfajta ellenőrzési eljárások alkalmazhatók rá is.

A szuper-autópályákra is – ahogyan erre a Lehmann- és a Bangemann-jelentés hatásosan rámutatott – hasonló copyrightkezelő rendszerek

jöhetnek számításba. Sokat beszéltek arról, hogy a szuper-autópályák megjelenésével a szerzői jog elavult. Most azonban az az álláspont alakult ki széles körben, hogy a copyrightrendszer még lényegesebbé vált. Az egyedi copyrightsabályokat (például a kiadás fogalma, legyen-e terjesztői jog, milyen kivételek fogadhatók el, szükség van-e a kirekesztés elvére stb.) azonban felül kell vizsgálni, ugyanúgy, ahogy a copyrightot tovább kellett fejleszteni, és hozzáilleszteni az audiovizuális technikához, a rádiózáshoz, a kábeltelevízióhoz, a műholdakhoz és egyebekhez. Óriási feladatot jelent az egyéni szabad hozzáférést megkönnyítő szuper-autópályás környezetben egy hatékony ellenőrzési rendszert megteremteni, ez a cél azonban sokkal kívánatosabb más változatoknál – mint például állami beruházások az információellátásba –, amit a Bangemann-jelentés határozottan visszautasított. Egy dolog bizonyos: a copyright hatékony kezelése az új technikákban a használó intézmények részéről komoly együttműködést kíván meg, még akkor is, ha ez gyakran mintha saját érdekeik ellen hatna. Erről van szó: a kooperációs készség megnyerése az első lépés a technikára alapozott ellenőrzési rendszerek felé.

A folyón felfelé

Végül egy szót a lefelé irányuló viszony (kiadó–használó) mellett a felfelé irányulóról (szerző–kiadó) is. Két problémával állunk szemben: 1. a szerző aggodalma, nehogy olyan feltételekkel adja el az elektronikus szerzői jogokat a kiadónak, amelyek a későbbiekben előnytelennek bizonyulhatnak, és megakadályozhatják abban, hogy ellenszolgáltatást kapjon eredeti műveinek az elektronikus médiumokon való további hasznosításáért; 2. a multimédia termékek kiadóra váró nehézségek, hiszen sok különböző copyrighttulajdonos engedélyt kell megszerezniük ahhoz, hogy műveiket olyan komplex multimédia termékekbe illeszthesse be, amelyek különféle művek százaiból fonódnak össze.

Ez a második probléma indított néhány hatóságot (leginkább a japán kormány jut az eszembe) arra, hogy nyilván aggódva a saját elektronikus vállalataikért, az engedélyek megszerzésére központosított mechanizmust vezessenek be, amelyben kétségtelenül a kötelező licencelés eleme is jelen van. Ez igen gyorsan a kompetitív piac hatékony működésére alapozott copyrightrendszer előnyeinek lerombolásához vezet. Nagy kísértésnek vannak kitéve a szerzői jogok megszerzésébe belefáradt menedzserek, hogy a maguk részéről is bátorítsák az ilyen „huszárvágásokat”, amelyek különösen veszélyesek, mert a szerzői joggal vé-

dett művek egészének növekvő mértékű kötelező licencelése felé vezetnek. Ezt tanúsítják az Európai Unió – az adatbázisok jogi védelmével foglalkozó – direktívatervezetének javaslatai a kivonatolási jog fenntartásának kötelező licencelésére.

Az első probléma, vagyis a szerző igénye, hogy az elektronikus publikáció jogát külön hasznosítsa a könyv formájú vagy papíralapú publikálásától, talán érthető, de nem számol kellőképpen azzal, hogy a nyomtatás és az elektronikus közzététel egyre inkább ugyanannak a publikálási műveletnek két, egymással összefüggő változatává válik. A kiadónak a dolga eldönteni, hogyan lehet legjobban hasznosítani a művet minden lehetséges formában. Ez egyike azoknak a területeknek, amelyeken mind a szerző, mind a kiadó piaci ismeretei gyerekcipőben járnak, s mindketten könnyen hátrányos döntéseket hozhatnak. Ez egy olyan terület, amelyen egyre erősödő partneri kapcsolatra, nem pedig rivalizálásra van szükség a szerző és a kiadó között, de amelyen túl gyakoriak a konfliktusra utaló jelek. Remélem mégis, ezek elkerülhetők

lesznek közös vállalkozásunk folyamatában lefelé és felfelé egyaránt.

A kulcs a partnerség

Hatalmasak az elektronikus publikálás lehetőségei. Mindig eszembe jut azonban az a tekintélyes angol kiadó, aki az őt az elektronikus publikálásba való beruházás szükségességéről meggyőzni akaró, töméntelen tanácsadóra panaszkodott: „Azt meg tudják mondani nekem, hogyan csináljam, de azt nem, hogyan csináljak belőle pénzt.” Pontosan ezt jelenti a copyright hatékony menedzselése: lehetővé teszi, hogy a szakértelemmel és anyagiakkal rendelkező beruházók beruházásai illő módon megtérüljenek a lefelé irányuló hasznosításból. Copyright nélkül nem lesz sok beruházás, beruházások nélkül pedig nemigen lesz elektronikus publikálás!

Beérkezett: 1994. X. 10-én.

Fordította: Papp István

Egy elektronikus könyvtári prototípus

Az *Institute for Scientific Information (ISI)* és az *International Business Machines Corporation (IBM)* közös vállalkozásba kezdett, hogy kifejlesszék az ISI elektronikus könyvtári projektje számára az elektronikus dokumentumtár kezelési és terjesztési rendszerének prototípusát. A projekt célja, hogy a kiadók és a használók kipróbálhassák az információ elektronikus terjesztésének számos variációját. A prototípus kezdetben lehetővé teszi a használók számára, hogy íróasztalukról saját helyi hálózaton keresztül hozzáférjenek az ISI Current Contents élettudományi szekciója 1350 tudományos folyóiratának bibliográfiai adataihoz, kivonataihoz, tartalomjegyzékéhez, teljes szövegéhez és minden ábrájához. Az IBM moduláris klienszerver megoldást használva hálózati kapcsolat jön létre a könyvtári szerverek és az ISI vállalati szervere között.

/Advanced Technology Libraries, 23. köt. 9. sz. 1994. p. 1., 10–11./

(P. I.)

Az OCLC és az EBSCO Publishing együttműködése teljes szövegű adatbázisok szolgáltatásáról

Az OCLC és az EBSCO Publishing megállapodott arról, hogy teljes szövegű adatbázist hoznak közösen létre, és felhasználóik számára elektronikus formában elérhetővé teszik. A munka 1000 – általános érdeklődésre számot tartó – folyóirattal indul, később az igényeknek megfelelően a feldolgozást 1500 címig bővítik. A hozzáférést az OCLC online rendszerén, valamint ArticleFirst és FastDoc adatbázisain keresztül biztosítja. Az EBSCO az adatbázisokat különböző CD-ROM termékek előállítására használja, és online hozzáférést is tervez. Az OCLC 1995 végére tervezi, hogy a cikkek-ről faxmásolatokat küldenek. 1996 elején a FirstSearch World Wide Web változata lehetővé fogja tenni az azonnali teljes szövegű szolgáltatást képernyőn és nyomtatón.

/OCLC-sajtóközlemény, 1995. február 27./

(V.P.É.)